

Anadolu'da
Xur'an
Kültürü

Diyanet Aylık Dergi'nin ücretsiz ekidir.

Temmuz 2010 • Sayı 235

Ey insanlar!
İşte size Rabbinizden
bir öğüt, kalplere bir şifa
ve inananlar için yol
gösterici bir rehber ve
rahmet (olan Kur'an)
geldi.

(Yûnus, 57.)

Kur'an'ın Kültür Dünyamızdaki İzleri

Prof. Dr. Ali Akpınar
Selçuk Üniv. İlahiyat Fak.

Milletleri ayakta tutan temel dinamiklerden biri de kültürdür. Kültür, bir toplumun köklerini ve dallarını oluşturan, geçmişi ile geleceği arasında köprüler kuran, böylece toplum bireylerinin ufkunu açan, kökleriyle bağlantı kurdurup onları geleceğe hazırlayan değerlerdir.

Yunus Emre, Mevlana, gibi bugün bizi dünyaya tanıtan evrensel abide pek çok şahsiyetimizin yetişmesinde İslam ve onun mukaddes kitabı Kur'an'ın ayrı bir yeri vardır. Şöyle ki bunlardan, 'Canım benimde oldukça ben Kur'an'ın kölesiyim' diyen Hz. Mevlana'nın büyük eseri Mesnevi'nin 'Mahz-ı Kur'an (Kur'an'ın özü) olduğu söylenmiştir. Hz. Mevlana, Kur'an ile ilgisini şu sözleriyle özetler:

Türk-İslam şairleri, Türkçe yazdıkları şiirlerinde iktibas sanatını kullanmışlardır. Bu, onların İslam kaynaklarına vukufiyetlerinin de bir belgesidir. Nitekim Muallim Naci'nin şu cümleleri, Müslüman şairin gönlünde çağılayan Kur'an ayetlerinin nasıl diline döküldüğünü güzel bir biçimde anlatmaktadır:

"Ateşpare'nin Şerâre'nin sönüp gitmesini arzu edenler bulunduğu nu işittikçe vicdanım 'Yürîdüne en yütîû nûrallahi bi efvâhihim'

(“Onlar Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar..”) ayetini ti-lavet ediyor, lisanım ise şöyle diyor: Biter mi, bitti demekle nûr-ı nâ mütenâhî /Nefesle kabil-i iftâ mıdır, چراغ-ı ilâhî?”

Nitekim Mehmet Akif de “ ‘Leyse li’l insani illâ mâ seâ’ derken Hüdâ/ Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha” diyerek, “İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm, 39) ayetinden iktibas ya-par.

Bin yıldır İslam’la yoğrulan ve asırlarca İslam’ın bayraktarlığını ya-pan milletimizin bize emaneti olan kültürümüz hemen her alanın-da bu yüce dinin motiflerini taşımaktadır. Onun hayatının hemen her alanında İslam’ın izlerini görmek mümkündür. Ev hayatından iş hayatına, camiden mezara kadar her alan İslami çizgilerle süslüdür.

Şöyle bir bakıldığında hemen görülür ki, şu aziz vatanın dağları-taş-ları, âbideleri-kubbeleri, camileri-minareleri, mezar taşları-türebeleri Kur’an’ın terennüm ettiği tevhit nağmelerini haykırırlar. Kur’an’ın ezeli ve ebedi nurunu, atom zerrecilerine kadar nüfuz edip ilan ettiği tevhit gerçeğini, hiçbir kuvvet bu vatanın ve bu milletin temiz sine-sinden silip atamayacaktır. İslam, âdeta bu milletin varlık sebebi ve onu tarihteki o seçkin yerine oturtan en önemli faktör olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de dünyanın dört bir yanında Türk olmak,

Müslüman olmakla eş değerde sayılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, Türk Milletini İslam'dan koparmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Örneğin bu millete mensup olan biri, Kur'an yahut ezan sesi duyduğunda oturuşunu düzeltir, ağzındaki sigarasını atar, kendine çeki düzen verir ve okunanı saygıyla dinlemeye koyulur.

Hakkında açık bir nass olmadığı hâlde, belki de sadece bu milletin çocukları Kur'an Mushaf'ını belden yukarda taşır, yüksek rahlelere koyarak onu okur, Anadolu'da her evin başköşesinde mutlaka bir Kur'an Mushaf'ı bulunduğu gibi, kızların çeyizlerinde mutlaka bir Mushaf bulunur. Her Müslüman-Türk, imansız, Kitapsız/Kur'an'sız olmanın bahtsızlık olduğunu iyi bilir ve dualarında bu duruma düşmemek için sürekli Allah'a yalvarır. Yine bizim kültürümüzde Kur'an Mushaflarının kapağında, "Ona ancak temiz olanlar dokunur." ayeti yazılıdır. Bu uyarıyla Müslüman-Türk evladı, maddi ve manevi kirlere arınarak Mushaf'ı eline alır. Asla Mushaf'ı, sıradan herhangi bir kitap gibi görmez. O Mushaf'ın yazısı, cildi, kapağı, tezhibi Türk milleti tarafından son derece özenli bir şekilde yapılmıştır. Onun en güzel şekilde yazıldığına vurgu yapmak için "Kur'an Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı." sözü meşhur olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de Kur'an, en güzel şekilde Türkler tarafından yazılmaya ve en güzel şekilde okunmaya devam etmektedir.

Kur'an, anlamak ve gerekleri yerine getirilmek için indirilmiştir. Ne var ki bizim kültürümüzde anlaşılmadan okunan Kur'an bile okuyanı, belli bir çizgide tutar. Şöyle ki Kur'an okuyan insanımız, önce manen ve madden kendisini Kur'an okumaya hazırlar. Zira ona göre Kur'an okumak, Yüce Yaratıcı'nın huzuruna çıkma ve onunla konuşmaktır. Okuma bittikten sonra, Kur'an mushafı kaldırıldıktan sonra da insanımız daha abdestimle duruyorum, mushafı yeni kaldırdım, beni günaha sokma, bana gıybet ettirme, beni yalan söylemeye mecbur etme gibi ifadelerle mushafın denetiminde olduğunu itiraf eder. Anlamadan okunan Kur'an onu bu kadar tutar, bir de okuduğunu anlasa kim bilir ne kadar erdem ve güzelliklerin adamı olacaktır!

Küçük yaştan itibaren Kur'an okumak, Türk insanının olmazsa olmazıdır. Kur'an kursuna gitmek bir ayrıcalıktır. Boynunda Kur'an torbası/Kur'an çantası olduğu hâlde Kur'an kursuna giden küçüğümüz

imrenilecek, sevginin yanında saygı duyulacak bir konumdadır. Küçük yaşta bir hafızımızın bir mecliste Kur'an'dan bir aşır okuması, onun gözümüzde büyümesini ve gönlümüzde taht kurmasını sağlar. O çocuk, büyüklerin dilinde hocadır, hafız efendidir, cennetliktir.

Kur'an kursu binasının yapımına yahut giderlerine insanımız hiç düşünmeden ve bütün imkânlarını seferber ederek yardım eder. Şu cennet vatanın hemen her köşesi Kur'an kursu binalarıyla dolu ise bu insanımızın Kur'an sevdasının en güzel tezahürüdür. Ölümünden sonra ardından Fatiha okuyacak bir neslin olması, Türk insanının en büyük dileğidir.

Eskiden beri Anadolu'da hemen her evin yahut her işyerinin duvarını, besmele, mülk Allah'ındır, Allah'ın dediği olur, rızık Allah'ındır, Allah dilerse olur, Allah mübarek etsin, Allah, Muhammed... gibi bir dinî cümle yazılı hat tabloları süsler. Bunlardan birini evde yahut iş yerinde bulundurmamak, âdeti o ev yahut iş yerinin olmazsa olmazıdır. Bunlar bu yerlerin Müslümanlık belgeleridir.

Bunun yanında atasözlerimiz, deyimlerimiz, dualarımız, türkülerimiz, bilmecelerimiz bile İslam motifleriyle bezenmiş, nakış nakış iş-

lenmiştir. Kısaca edebiyatımız, sanatımızın hemen her alanında dinî motiflere rastlamak mümkündür. Söz gelimi cami, imaret, han, medrese, türbe, tekke, mezar taşı, saray, ev, çeşme ve benzeri mimarî yapılarımızın süslenmesinde ayet ve hadisler çok önemli yer tutarlar. Dinî motifler yalnızca bunlarla sınırlı kalmamış, bu sayılanların yanında paralar, sancaklar, alemler, yüzükler, mühürler, diğer alet ve edevatlar da aynı şekilde bundan nasibini almıştır. Ve yazılan her yazı, yazıldığı yerle, o yerin konum ve önemiyle bağlantılı bir biçimde en güzel bir şekilde yazılmıştır. Bu şekilde hem mimarî eserler süslenmiş, hem de hat ustaları yerli yerince ibareleri yazarak dinî bilinç düzeylerini ve güzel yazı yazma maharetlerini ortaya koymuşlardır. Müzehhiplerimiz, cilt ustalarımız Kur'an hatlarının ve Mushafklarının sayfalarına, kapaklarına döktükleri göz nuru ile Kur'an'a saygılarını göstermek istemişlerdir hep.

Şurası bir gerçek ki, Kur'an'dan seçilip alınmış bir tek ayet, yerinde ve zamanında gündeme getirilirse, çoğu zaman cilt cilt kitaplar okumaktan, uzun uzun sohbetler etmekten çok daha etkileyici olabilir. İşte bu nedenle Kur'an ayetleri, kültürel hayatımızın çeşitli alanlarında kullanıldığı gibi, mimari yapılarımızın uygun yerlerine de ustaca yerleştirilerek, onların etkin birer uyarıcı görevini yerine getirmeleri sağlanmıştır. Bize düşen ise, onları tespit edip doğru olarak okumak ve nereye niçin yazıldığını anlamaya çalışmaktır.

Kısaca söylemek gerekirse, kültürümüzün en önemli temellerinden biri Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, millet olarak bizim taşımız-toprağımız, ekmeğimiz-aşımız, huyumuz-suyumuz, yolumuz-yöntemimiz ve her şeyimiz olmuştur. Beşikten mezar taşına kadar her şeyde, hayatın her alanında onun izlerini görmek yahut başkalarına göstermek istemişiz sürekli. Bunun için de ondan bir şeyleri, uygun düşen her şeye kazımak ihtiyacı duymuşuz. Bu, biraz da tüm bu alanlarda ona göre yaşama ve yapıp ettiğimiz hemen her şeyi ona dayandırma, onda mesnedini bulma arzusundan kaynaklanmıştır.

İyi bir inceleme yapıldığında örf ve âdetlerimiz içerisinde yer alan pek çok uygulamanın Kur'an-sünnet temelli olduğu, onların Kitap ve sünnetle yoğrulduğu görülür. Şöyle ki: Bizim kültürümüzde bir

mecliste oturulurken, sonradan gelen bir büyüğe yahut herhangi bir kişiye yer açılır, hatta ayağa kalkılıp buyur edilir. Bu uygulamada şu ayetin izlerini görmek mümkündür: “Ey iman edenler, size ‘Meclislerde yer açın’ denilince yer açın ki, Allah da size genişlik versin...”

Annemiz olmayan bir hanım büyüğümüze ‘anne’ diye hitap etmemizin ardında herhâlde “Peygamberin eşleri, müminlerin anneleridir.” ayeti yatmaktadır.

Yine bir büyüğün önünde yürümeme yahut onun önünden geçme, onun yanında otururken, konuşurken edep ölçüleri içerisinde olma gibi davranışlarda şu ayetin izlerini görmek mümkündür: “Ey iman edenler! Allah’ın ve peygamberinin önüne geçmeyin. Allah’tan sakinin. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”

Alîm Allah. Allah doğrunun yardımcısıdır. Allah kerim. Allah kulunu kismeti ile yaratır. Allah’tan ümit kesilmez. Allah bir kapıyı kaparsa, başka bir kapıyı açar. Allahü a’lem. Altı olur yedi olur, hep Allah’ın dediği olur. Ben demek şeytan işidir. Bin bilsen de bir bilene sor. Bir gönülde iki sevda olmaz, bir tahtta iki padişah olmaz. Cehennemin dibi. Cehennem kütüğü. Cehennem olmak. Cin çarpmak. Cin çarpmışa dönmek. Dünya Süleyman’a bile kalmamış. El-hükmü lillah. Evel Allah. Evlenenle ev alana Allah yardım eder. Eyvallah. Eyyup sabrı. Fî sebîlillah. Firavun inadı. Gözleri ve’l-fecri okumak. Halil İbrahim bereketi. Halka verir talkını, kendi yutar salkımı. Her yokuşun bir inişi olmak. Her celâlin bir cemâli olmak. Kârün kadar malın olsa. Kul azmayınca Hak yazmaz. Maşaallah. Selamün kavlen. Veladdallin amin gibi daha pek çok atasözü ve özdeyişimizin temelinde Kur’an ayetleri vardır.

Bugün toplum olarak geleceğe kendimizi hazırlayabilmek için, temellerimizi keşfetmek, kendimizi tanımak zorundayız. Hep olumsuzlukları gündeme taşımak yerine güzellikleri öne çıkarmayı denemeliyiz. Bunun için de öz benliğimizin temelini oluşturan kültürümüze kazınmış ve asırlar geçtiği hâlde silinemeyen tevhit izlerini görmezden gelemeyiz. Yüce Allah İsrâ olayında, evrensel tevhit izlerini peygamberine göstermek için onu Mescid-i Aksa’ya götürdüğüne vurgu yapıyor. Biz neden içiçe yaşadığımız hâlde kendi değerlerimizdeki güzellikleri görmezden gelelim? Neden hâlâ üzerinde

ayet yazılı bir levhayı, anlamadan sadece sanatsal bir etkinlik olarak duvara asalım ve onu o gözle izleyelim? Neden o hayat kitabının yalnızca Mushaf'ına, yazısına saygı duymakla yetinelim? Neden ona olan bu saygımızı, onu anlayarak ve gereklerini yerine getirerek bütünlemeyelim?

Unutmayalım ki, milletleri ayakta tutan temel dinamiklerden biri de kültürdür. Kültür, bir toplumun köklerini ve dallarını oluşturan, geçmiş ile geleceği arasında köprüler kuran, böylece toplum bireylerinin ufkunu açan, onları geleceğe hazırlayan değerlerdir. Güçlü milletler, köklü kültürle sahip toplumlardır. Köklü bir kültüre sahip olmak ise, kültürün temellerini, hayata bakış açısını doğru bir şekilde tespit etmek ve ona bilinçli bir şekilde sahip çıkmakla mümkündür. Kültürel değerlerimizi bilinçli sahiplenmek, onların yanlış yer ve zamanlarda kullanılmasının da önüne geçecektir.

Hafızlık Geleneği Üzerine

Yard. Doç. Dr. Fatih Çollak
M.Ü. İlahiyat Fak. E. Öğretim Üyesi

Müslüman halkımızın dinî hayatında Kur'an-ı Kerim her zaman özel bir yere sahip olmuş; Kur'an okumak, Kur'an dinlemek ve Kur'an konulu sohbetlerde bulunmak çok sevaplı bir ibadet olarak değerlendirilmiştir. Kur'an öğrenmek, çocuklarının erken yaşlarda bir Kur'an eğitimi almasını sağlamak, bir hafız ebeveyni olmak birçok Müslüman ailenin en çok arzuladığı ve imkânlar nispetinde gerçekleştirme gayreti içinde olduğu Kur'anî yönelişler cümlesindendir. Müslüman halkımız çeşitli vesilelerle Kur'an'ı okumaya, anlamaya gayret etmiş; Kur'an okunan yerde her zaman edep içinde olmuş, Kur'an yazılı bir yaprağa, hatta içine mushaf konulan kılıfa varınca ya kadar Kur'an'la ilgili her nesneye hürmette kusur etmemeye çalışmıştır. Kendisi çeşitli sebeplerden ötürü her ne kadar okuyamamışsa da onu okuyana, okutana ve bu alanda çalışanlara gönlünü açmış, maddi ve manevi desteğini esirgememiştir. En büyük yeminleri Kur'an üzerine yapmış, "ekmek, Kur'an çarpsın" şeklindeki yemin anlamlı sözleriyle Kur'an'a olan muhabbet ve saygısını her fırsatta dile getirmiştir.

Müslüman insanımız kendisi ister okusun ister okumasın, ibadeti olsun veya olmasın her zaman ve her yerde Kur'an ile bir şekilde ve

bir ölçüde gönül bağı içinde olduğunu göstermiş, sırf Kur'an'a olan sevgi ve saygısından ötürü Kur'an okuyan hafızlara ve Kur'an hizmetleriyle meşgul olanlara muhabbet ve hürmeti keyifli bir vazife olarak telakki etmiştir.

Müslüman halkımız Kur'an'la ilgili çalışmalar içinde hafızlık kurumuna ayrı bir değer verir. Hafızlığı kutsal Kitab'ın nesilden nesile intikalinde en sağlam yol, hafızı ise Allah'ın kelimasını yeryüzünde muhafaza etmekle görevli âdeta iki ayaklı melek olarak görür. Zira hafız, Kur'an'ı baştan sona ezberleyen, Kur'an taşıyan ve onu koruyan kimsedir. Hafız, yürüyen Kur'an'dır, Kur'an'laşmış insandır. Hafızlık onlar için başlı başına bir ilim ve yüce bir makamdır. Kur'an'ı ezberlemek, onun hafızı olmak Müslüman insanımız nezdinde dine en büyük hizmet ve şerefli bir meşguliyettir.

Kur'an tarihine bakıldığında Kur'an'ın Hz. Peygamber'den sonraki ilk hafızlarının bir kısım sahabiler olduğu görülür. Şu kadar farkla ki, Hz. Peygamber hafız olmamış, hafız edilmiştir. Onun dışında başta sahâbe-i kiram olmak üzere bir kısım Müslümanlar farklı zaman dilimleri içinde ve belirli bir eğitimden geçtikten sonra ya tamamının ya da bir kısmının hafızı olmuştur. Başlangıçtan günümüze kadar İslam âlemi içinde bu çalışma kesintisiz devam etmiş ve çok sayıda Kur'an hafızı yetişmiştir.

Hafızlık eğitiminde ebeveyn, hoca ve hafız adayı çocuk için üç temel unsurdur. Evveleminde hafız babası veya annesi olmak isteyen bir ebeveynin kalbinde Allah'ın yerleştirip yeşerttiği sevgi ve istek oluşur, aşk ve muhabbet tecellî eder. Onların "Evladımız hafız olsun, biz başka bir şey istemiyoruz Allah'ım!" şeklindeki iştîyak ve arzuları, dua ve niyazları bu işin başlaması ve devam etmesi noktasında en mühim safhadır, hatta olmazsa olmazdır. Birinci unsur anne ve babadır; onlar ister, gerekeni yapar, disiplin ve kararlılıkla takip ederlerse bu çalışmanın önemli bir aşaması gerçekleşmiş olur. Zira onların bu hâlet-i ruhiyeleri ve kararlılıkları hafız adayı çocuk üzerinde müsbet etkiler yapar. İkinci unsur böyle bir çalışmayı yürütecek olan hocadır. Hoca bilgi, beceri ve pedagojik formasyon noktasında yeterli alt yapıya sahip olmalıdır. Ancak bu vasıfları taşıyan bir

hoca ile sağlıklı ve makul zaman dilimi içinde bir hafızlık eğitimi gerçekleştirilmiş olur. Kuşkusuz bu da çocuğun başarısında etkin rol oynar. İşin nihayetinde üçüncü unsur, hafız adayı çocuktur. Yeterli zekâ seviyesine ve yüzüne okuma alt yapısına sahip, sağlıklı ve istekli hafız adayı bir çocukla yola çıkmak esastır. Çocuk zorla, yalnız ebeveyn veya hocası istiyor diye baskıyla böyle bir eğitime tabi tutulmamalıdır. Bunun adı kaş yapayım derken göz çıkarmaktır; çocuğun taşıyamayacağı bir yükü sırtına vurmaktır, onun bütün şahsiyetini ve ruh dünyasını tahrip etmektir.

Bizim Kur'an kültürümüzde hafızlık ve onun üstünde kuralık en üst seviyede bir kurum olarak geçmişte ve günümüzde önemli bir mevki ihraz etmiştir. Müslüman halkımız hafızlık müessesesine büyük ilgi göstermiş, gerek özel mahfillerde gerekse Kur'an kurslarında yürütülen hafızlık çalışmalarına maddi ve manevi destek vermiştir. Hafız olan kişi kadar hafızlık yaptıran hoca da onun nazarında kıymetli ve her türlü muhabbet ve hürmete layıktır, eli öpülesidir.

Hafızlık geleneğimizde çalışmasını kendine has metotlarıyla ve işin ehli bir hocanın riyasetinde ikmal eden öğrenci (yahut öğrenciler) "hâfız-ı kavî" diye anılan hocalar huzurunda hafızlık imtihanına tâbi tutulur. Bu imtihan bazı yerlerde (aday tek öğrenci ise) sabahtan akşama kadar sürer. Öğrenci hocaların huzurunda Kur'an'ı baştan sona ezbere okur. Yemek ve namaz vakti dışında okumaya ara verilmez ve "hadır" üslubuyla öğrenci ikindiye doğru hatmi tamamlar. Bazı yerlerde ise bu uygulama üç güne yayılarak yapılır. Her gün on cüz okunur ve üç günde hatim bitirilir. Günümüzde bu imtihanların pazartesi başlayıp cuma günü cuma namazından sonra yapılan hatim duasıyla son bulan bir merasim çerçevesinde icra edildiği görülmektedir.

Kur'an kültürümüzde yer etmiş bir başka hafızlık geleneği de "hıfız (hafızlık) merasimi" dir. Bu merasim o beldenin en büyük camiinde yapılır. Reisü'l-kurra olan hocanın riyasetinde icra olunan bu merasime hafızlar, hocalar ve cemaat davet edilir. Program misafir hafızların Kur'an kıraatleriyle başlar. Ardından hafızlığını tamamlamış öğrenciler hafızlık hocalarıyla birlikte camiye girer ve mihrabın

önünde kendileri için hazırlanmış yere gelirler. Yüzleri reisü'l-kurra-ya yönelik ve hilal şeklinde bir oturuş vaziyetiyle otururlar. Merasimi idare eden reisü'l-kurranın işaretleriyle okumaya başlarlar. Hafızların sayıları itibarıyla bazı durumlarda okumaya İhlas suresinden, bazı durumlarda Fil suresinden başlanır. Nas suresine kadar her öğrenci bir sure okur. Hafız adedinin fazla olduğu cemiyetlerde İhlas suresi bir kaç öğrenci tarafından okunur, gerek bu sureden gerek Felak ve Nas'dan sonra tekbirler getirilir. Son iki öğrenciden birinin Fâtîha'yı, diğerinin Bakara suresinin ilk beş ayetini okumasının ardından reisü'l-kurra dua eder ve böylece merasim sona erer.

Merasimin sonunda hafızlara "hafızlık belgesi" ve çeşitli hediyeler takdim edilir, gelen cemaate yemek ikramında bulunulur. Hafızlık imtihanı ve merasimiyle hafızlıkları tescillenmiş genç hafızlar ezberlerini geliştirmek için üç aylarda ve daha çok ramazan ayında mukabele okurlar.

Anadolu Kültürü'nde Mukabele Geleneği

Ayşe Serra Kesikbaş
Kur'an Kursu Öğreticisi-Balıkesir

Mukabele, "karşılık verme, karşılama, karşılık" anlamına gelen ve Peygamberimiz (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.)'in arz ve mukabele şeklinde her ramazan ayında Kur'an'ı birbirlerine okumaları temeline dayanan ve Efendimizin vefat yılında da iki kere okunmasıyla sünnet olarak bize miras bırakılan bir gelenektir.

Mukabele on dört asırdan beri süre gelen, Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasına, yaşanmasına, okuyuş sevabının artmasına, takip edenlerin daha güzel okumasına vesile olan; müminlerin ayı olan Ramazan ayını âdeta bir ibadet mevsimine çevirerek yüreklerin Kur'an nûruyla yenilenmesine vesile olan bir ibadettir.

Ve Anadolu'muz... Mukabele geleneğinde yine Anadolu'nun her köşesi Kur'an bülbüllerinin sesiyle sedâlanmakta... Iğdır'dan Edirne'ye; Sinop'tan Antalya'ya; Bursa'dan Mardin'e; Balıkesir'den Konya'ya Anadolu'nun karış karış her ilinde, her ilçesinde, her semtinde, her mahallesinde ve neredeyse her sokağında ramazan aylarında devam ede gelen bir gelenektir. Ramazan'da yoğunluk kazanan bu gelenekte, her an elinde Kur'an çantası ile bir camiye, bir Kur'an kursuna, mukabele okunan bir eve giden teyzeleri, dedeleri, genç-

leri, hatta çocukları görebiliriz. Hafızların ezbere okuyarak, hafız olmayanların ise güzel kıraatleri ile yüzüne okuyarak icra ettikleri; oradaki cemaatin de can-ı gönülden bu ebedî sese kulak verdikleri, gözleri, kimilerinin de dilleriyle takip ettiği bir gelenektir. Ecdâdımızın yadigârı olan bu âdet Anadolu'da iyice yer etmiş bir gelenektir.

İl müftülüklerinin talimatlarıyla, daha da sistematik hâle gelen bu geleneğe rağbet çok yoğun olmaktadır. Nüfusu az köylerde dahi uygulanmaktadır. Anadolu'nun tamamına bakılırsa uygulanan bu sünnet, gerçekten bu geleneğe verilen önemin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Anadolu halkı mukabele geleneğine sahip çıkmış; sahip çıktığı gibi onu fiilleriyle de göstererek ispatlamıştır.

Anadolu halkı, Kur'an ve Kur'anî değerler çizgisinde, bize Peygamberimiz (s.a.s.)'den emanet olarak bırakılan Kur'an-ı Kerim'i yine onun gibi arz ve mukabele yöntemiyle ramazanlarda okumaya devam etmiştir. Bu gelenek, Kelamullah'ın gönüllere yerleşmesine vesile olan; Anadolu halkının vazgeçilmezlerinden olan bir gelenektir.

Anadolu kültüründe mukabele geleneği dediğimiz zaman, edilecek o kadar kelam var ki; hepsi kifâyetsiz kalır. Biz yine de özetle diyelim ki: Anadolu halkı, mukabele geleneğine çok bağlı bir halktır. Yüzyıllardır devam eden ve nesillerine de miras olarak bırakacakları bir gelenektir. Mukabele geleneği denince, bu gelenekten bihaber olan insanların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Mukabele geleneği Anadolu'da kök salan, ramazanın vazgeçilmezlerinden olan, severek benimsenen bir gelenektir. Anadolu halkı, mukabelesiz kalmadı, kalmıyor ve kalmayacak inşallah... Anadolu halkı, ramazanı mukabele geleneğiyle daha da güzelleştiriyor. Daha nice Anadolu'da mukabeleli yıllara...

1001 Hatim Geleneği - Erzurum Örneği -

Dr. Zeki Koçak
Ömer Nasuhi Bilmen Eğitim Merkezi Müdürü - Erzurum

İslam dinini yaşama ve yaşatmada azimli olan milletimiz, tarihten gelen rolünü her dönem icra etmeye çalışmıştır. Memleketimizin her köşesinde Kur'an ve sünnet merkezli dinî hayat, maruf örf ile bütünleştikten hatta örfleştikten çok tabii olarak yaşanmaktadır.

Dinî hayatın canlı olduğu vilayetlerimizden Erzurum ise ayrı bir özelliği barındırmaktadır. Yaklaşık olarak 500 yıldan beri devam eden 1001 hatim geleneği vilayetimize özgü bir durumdur. Dünya çapındaki hafızlarıyla meşhur olan şehrimiz için bu durum belki de olması gerekeni yansıttığındandır ki, halkımız bu geleneği çok tabii olarak görmekte, yıldan yıla daha da genişleterek ve geliştirerek devam ettirmektedir. Şöyle ki, bu güzel gelenek ilçelere ve hatta köylere kadar intikal etmiştir.

1001 hatim geleneğinin tarihi

Erzurum'da devam eden 1001 hatim geleneğinin tarihi çok net olmamakla birlikte hicri 945, miladi 1533'e dayanmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde başladığı anlaşılan gelenek ilk defa Pir Ali Baba (Pir Ali Baba'nın hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak kabri merkeze bağlı Tepeköy ile Dutçu (Tuzcu) köyleri arasın-

da Erzurum Ovasına nazır kendi adını taşıyan Pir Ali Baba tepesi üzerinde bulunmaktadır. Pir Ali Baba'nın özellikle vakfiyeleri ile ilgili bilgi için aşağıdaki arşiv bilgilerine müracaat edilebilir. H. 940, M.1533 tarihli vakfiyesi vardır. Bu tarihte Erzurum kadısı Mevlana Ahmedüddin vakfiyeyi tanzim ve imza etmiştir. Bu vakfiye Tuzcu Köyü'nün hudutlarını ve Erzurum'un bazı semtlerini göstermek itibarıyla tarihi kıymeti vardır. Pir Ali Baba sofıyyundan bir zat olup asrının mümtaz adamıdır. Vakfiyesinde şahit gösterdiği zatlar da kendisi gibi büyük insanlardır. Hüseyini defteri vakfiyede Molla Veli dediği Pir Ali Baba, Yavuz Sultan Selim'in Erzurum'u aldığı zaman Tuzcu Köyü'nde mutasarrıf olduğunu Erzurum ayanının şahadeti ile sabit olmuştur. Ölümünden önce H. 940, M. 1533'te meşayih, ulemadan olan evlat ve halifelerine köyü vakfetmiştir. Pir Ali Baba'nın bıraktığı vakıflarıyla ilgili, Başbakanlık Osmanlı arşivinde şu bilgilere ulaşılmaktadır. "Evkaf-ı Hümayun mülhakatına tabi Erzurum'daki vakıflardan Pir Ali Baba zaviyesi vakfı muhasebatı müfredatı. (BOA, EV. D.13299) Vakıf ferağ-terk ve intikalat rüsumatıyla -intikal vergileri- kâğıt baha ve kalemiyle miktarı (BOA, EV. d. 22651-22796), maarife alınacak evkaftan Pir Ali Baba zaviyesi hayrat ve müberreata gelirleri hakkında evkaf-ı münderice gelir kaynakları yok olmuş vakıflar talimatına göre muamele edilmesi (BOA, MF, MKT, Dosya No: 98, Gömlek No: 90) Pir Ali Baba zaviyeleri bedelatının zaviye sahibine mi maarife mi verileceğine dair bir karar alınması isteği üzerine liva Nabilerinin başkanlığında oluşturulan komisyonca tahkikat yapılarak neticesinin bildirileceği (BOA, MV, Dosya no: 62 Gömlek No: 61.)

isimli zat tarafından konulmuştur. Erzurum'un güneybatısında yer alan Dutçu (Tuzcu) Köyü'nde sakin olan Pir Ali Baba, dönemin mutasarrıfıdır. Âlim ve zahit olan bu zat "Eğer her yıl 1001 hatim okunursa Allah Teala bu memleketi felaketlerden, hususen zelzeleden korur." diyerek halkı teşvik etmiştir. Sabık Erzurum Müftüsü Sayın Yunus Kaya hocam, hocası ve Erzurum Müftüsü olan Muhammet Sadık Solakzade'den naklettiği bilgiye göre -Hoca bu bilgisini elindeki bir evraka dayandırarak söylemiş- Pir Ali Baba 8 köyden 3 tanesini 1001 hatim okuyan hafızlara, diğer üç köyünü ise Abdurrahman Gazi'yi ziyaret edenlere ikram edilmek üzere vakfetmiştir. Vakfiyedeki zelzelenin özellikle zikredilmesi ise o dönemde Erzincan'da çok şiddetli bir depremin olmasına bağlanmıştır. Bu gelenek o tarihten itibaren I. Cihan Harbine kadar devam etmiştir. Harp yıllarında meydana gelen bazı aksamalarla okutulamayan 1001 hatim bir süre sonra Erzurum Müftüsü Muhammet Sadık Solakzade ve o zamanın Erzurum Milletvekillerinden Mühirzâde Asım Efendi ile Zihni Bey tarafından yeniden okutulması için Mustafa Kemal Paşa'dan izin istihsal ettirerek tekrar başlanmıştır. (Konyalı, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960, s. 345.)

Hâlen devam etmekte olan 1001 hatim geleneğinde hatim sayısı giderek artmaktadır. Örneğin 2009-2010 yılı içerisinde bir ayda okunan hatim sayısını İl Müftümüz Sayın Yakup Arslan 12750 olarak

açıkladılar. Erzurum'dan etkilenen ilçelerden, özellikle hafızları çok olan Tortum ilçesi de yedi yıl aradan sonra 1001 hatim geleneğini 2675 hatimle yeniden başlatmıştır. Hatta Tortum'un Pehlivanlı köyü de bu geleneğe iştirak etmiştir. Tortum müftümüz Celal Büyük bundan sonra da bu güzel geleneği devam ettireceklerini belirtmiştir. Ayrıca bu yıl göreve başlayan İspir Müftüsü Yavuz Koçak da önümüzdeki yıl İspir ilçesinde 1001 hatim geleneğini başlatacaklarını bildirmiştir. Hatta bu yıl İspir'in Üzümbağı köyünde de 1001 hatim okunmuştur. İlçede çok sayıda hafız olması nedeniyle bir deneme olarak bu yılki Kutlu Doğum haftası münasebetiyle 410 hatim okunduğunu açıklamıştır. Bu amaçla önümüzdeki yıl 1001 hatim okumak için gerekli çalışmaları başlattıklarını belirtmiştir. Ayrıca Pasinler ve Horasan ilçelerinde de zaman zaman 1001 hatim okunmaktadır. Hatta Pasinler ilçesinin Altınbaşak (Kındığı) ve Ağcalar köyünde ve Harsan ilçesinin Harslı köyünde de bu gelenek yıllardır sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca aslen Erzurumlu olan ya da öğrenimlerini Erzurum'da yapmış bulunan pek çok müftü, vaiz ve din görevlilerimiz, Türkiye'nin muhtelif yerlerine Erzurum'un 1001 hatim geleneğini taşımışlardır.

1001 hatimin okunma şekli

1001 hatmin okunma zamanı, genelde 15 Aralık ile 15 Ocak arasındır. Bu dönemden maksat eski yılı hayırla, ibadetle, kullukla tamamlayıp, yeni yıla da aynı duygu ve düşüncelerle girmektir.

Hatimler müftülüğün tespit ettiği Dervişağa Camii, İhmal Camii, Gürcükapı Camii, Ayaspaşa Camii, Cennetzade Camii vb. belirli merkez camilerde okunur. Önceleri sipariş usulü hatimler 1001 hatime dâhil edilmeyip sadece camilerde okunanlarla hatim tamamlanmış. Günümüzde camilerde okunana ilaveten dışarıda okunan –Kur'an kurslarında– hatimler de katılmaktadır.

Hatimler sabah ve yatsı namazını müteakip bizzat camide okunur. Hatim okumaya iştirak edenlere önceleri Pir Ali Baba'nın vakfiyesinden ikram ve ihsanda bulunulmuş. Cumhuriyet döneminde bu vakfiyeler lağvedildiğinden, Solakzâde hazretleri şehrin esnafından ve eşrafından gerekli desteği alarak hatime iştirak edenlere ikramda bulunmayı devam ettirmiştir. Günümüzde ise artık böyle bir şey söz konusu değildir. Sadece hatim okunan caminin bulunduğu mahalle sakinleri ve esnaf bazen ikramda bulunurlar.

Hatim okunan camilerde hatmi yöneten bir yetkili hoca bulunur. Hatimler o yetkili hocanın nezaretinde okunur. Akabinde tilavet secdeleri eda edilir ve günlük hatim duası yapılır.

Camide hatim okuyamayanlar genelde mahfil altında oturarak tesbihatta bulunurlar. Hatim boyunca yaptıkları tesbihatlar ve salât'u selamlar ile hatime iştirak etme düşüncesindedirler. Bu âdeti de Solakzâde hazretleri başlatmıştır.

Günün hatimleri tamamlanıp da dua yapılıncaya cemaat camiden dağılır. Zaman zaman caminin bulunduğu mahallenin eşrafından olan zatlar cemaati sabah kahvaltısına davet ederler. Davete iştirak eden hocalar çeşitli konulardan sohbet eder, sorulara cevap verirler. Kahvaltıyı müteakip dağılırlar.

Belirli merkez camilerinde okunan hatimlere hafızlar ve diğer camilerin imam ve müezzinleri iştirak ederler. Dokuz yıllık imam-hatiplik dönemimde ben de bizzat bu hatimlere iştirak ettim. Hatimlere gitmek için gayret gösterilir, koşuşturulur. Hafızlığını yeni bitiren

gençler ve çocuklar büyükleri tarafından hatim okunan camilere getirilir. Kur'an okuması düzgün olan herkes iştirak edebilir. Zaman zaman bazı fıkhi konular açıklanır, ayet meallerine atıfta bulunulur. İlmihal konuları anlatılır.

1001 hatim geleneğinin sosyal boyutu

Erzurum'da devam ettirilen 1001 hatim geleneğinin pek çok maddi ve manevi sonuçları vardır. Bunları bizim hakkıyla anlatmamız mümkün değildir. Ancak anlayıp hissettiklerimizi kısaca paylaşmak istiyoruz.

Hatim okumaya iştirak etmek insanda tarifi mümkün olmayan bir haz doğurur. Kutsî bir heyecan, içten bir samimiyet insanı adeta kuşatır, mest eder. Bunun yanında bir ay da olsa Kur'an'la hemhal olmayı, hafızlığı kuvvetlendirmeyi, Kur'an'ı az da olsa anlamayı sağlar. Hatta Erzurum'da çok sayıda hafızın yetişmesine bu geleneğin etki ettiğini düşünüyoruz.

Hafızlığını yeni bitiren çocuklar için bu gelenek bir eğitim semineri gibidir. Hatimlerin sonunda ihlâsları bir edayla okuma gayreti, Kur'an hafızları dinleme keyfi, yapılan hataların bir hoca tarafından nezaketle düzeltilmesi kısaca yaşlısı, orta yaşlısı, genci, çocuk yaşta hafızları ile tam bir kaynaşma, tam bir muhabbet ve sevgi havası eser camilerde. Hatime iştirak eden yaşlıların vakur tavırları, ceplerinde getirdikleri şekerleri gençlere vermeleri nazik bir teşvikten öte, insana bir güven ve onur verir. Hele yaşlıların bazen eski hatıraları yâd etmeleri tarifi mümkün olmayan keyifli anlar yaşatır. Bu esnada büyük âlimlerden duydukları ilmî meseleleri nakletmeleri farkında olmadan gençlerin İslam kültürüyle yetişmelerini sağlamaktadır. 1001 hatim geleneği Erzurum'da bir okuldur. Eğitim ve öğretimin birlikte yürütüldüğü Peygamberî eğitimin bir numunesidir. Bu bir ruh hâlidir ki, yaşanır, anlatılamaz.

1001 hatimden beklenen rahmet ve mağfiret her yönüyle hissedilmektedir. Bir kubbe altında ibadet aşkı ve niyetiyle oturup kıraatte bulunan insanların gayreti görülmeye değerdir. İbadet vecdinin yüzlerden okunan huzur ve saadeti topluma bir huzur olarak yansır. Çünkü o bir aylık süre adeta bir neşe ve meserret süresidir.

Kur'an'la yoğrulma ânıdır.

Son cumada yapılan hatim merasimi ise çevre illerden, ilçelerden ve köylerden gelen vatandaşlarla Ulu Cami'de gerçekleştirilir. Vaazlar verilir, aşr-ı şerifler okunur. Tilavet secdeleriyle ilgili ayetler teker teker okunarak yeniden cemaatle birlikte secdeler yapılır. Tam bir bayram havası hâkim olur. Birlik ve vahdet ruhu yeniden canlanır, hatıralar yâd edilir, gözler yaşarır, kalpler titrer, eller duada milleti-mize, memleketimize ve bütün İslam âlemine dualar edilir. Bir dahaki yılın hasreti hemen töreni müteakip konuşulmaya başlanır.

Kısaca 1001 hatim okuma geleneği dinî ve millî duyguların canlı tutulduğu, kulluk şuurunun ete kemiğe bürünmüş bir ruh hâlidir. Geçmişî rahmet ve hayırla yâd ederken, geleceği daha güzel bir şekilde inşa etme gayretidir. 1001 hatim, Allah kelamının dillerde terennüm edilerek gönüllere ve topluma dalga dalga yayılmasıdır. Hz. Peygamber'in 9 zilhicce (Mart) 632 yılı Cuma günü Veda Hutbesi'nde buyurduğu, "Size iki emanet bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşmazsınız. Bu emanetler, Allah'ın kitabı Kur'an ve O'nun Peygamber'inin (s.a.s.) sünnetidir." ifadelerinin yıllar sonra fiilî bir tatbikidir 1001 hatim.

Hatim ve Hatimle Teravîh Geleneği

Dr. Fatih Yücel
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Rabbimizin insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirdiği yüce Kur'an'ın nüzulünün üzerinden bin dört yüz sene geçmesine rağmen o, hâlâ indirildiği günkü tazeliğini korumakta, müminlerin dillerinde şifa kaynağı olarak sürekli tekrar edilmektedir. Zira o, Rabbimizin biricik öğüdü (Sâd, 87.); en doğru olana ileten (İsrâ, 9.), insanlığın maddi-manevi tüm dertlerine deva, gönüllere şifa; inananlara rahmet ve rehberdir. (Yunus, 57.)

İnsanlığın maddi-manevi bütün problemlerine şifa olan Kur'an'ın bir adı da "zikir"dir. (Hicr, 9.) Bu yönüyle o, okundukça hem kendisiyle öğüt alınan bir bereket kaynağı (Enbiya, 50.); hem de kalplerin huzur bulduğu yüce bir arınma vasıtasıdır. Çünkü kalpler ancak onunla huzura erer. (Râd, 28.) Yüce Rabbimiz, Kur'an'ın insanlığın "şeref" ve "şanı" (Enbiya, 10.); gelişiyse herkesin sevinmesi gereken bir lütuf olduğunu belirterek, onun kâinattaki her şeyden daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır. (Yunus, 57, 58.) Bu ayetler Kur'an'ın insanoğlu için ne kadar önemli bir rehber ve arınma vasıtası olduğunu gösterdiği kadar; insanlık için bu kutsal kitaba karşı "sorumluluk bilinci" oluşturmayı da hedeflemektedir. Nitekim yüce Rabbimiz, tüm insanlığın Kur'an'a karşı sorumlu olduğunu, hepimizin ondan hesaba çekile-

ceğini belirtmiştir. (Zuhruf, 44.) Bütün bu ayetler yüce kelama karşı vazifelerimizi bir daha gözden geçirmemiz için bir fırsat olarak algılanmalıdır.

İnsanlığın sosyal ve ahlakî problemlerine şifa olan Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması (Alak, 1.), bu emrin pek çok ayette Kur'an'ın okunmasına hasredilmesi (Ankebut, 45.), Kur'an'a karşı ilk sorumluluğumuzun "okuma" ile başladığını göstermektedir. Nitekim Kur'an okumak Peygamberimiz (s.a.s.)'in hadislerinde çokça teşvik edilmiş, "Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olarak gelecektir." (Müslim, "Müsâfirîn", 252.) müjdesiyle bu teşvik uhrevî bir boyut kazanmıştır. Müslümanların tarih boyunca Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uyarak Kur'an'ı sürekli hatmetmeleri ve milyonlarca evladına ezberleterek nesilden nesile aktarmaları, cihanda eşi benzeri olmayan bir örnek, bir övünç kaynağıdır.

Ancak unutulmamalıdır ki, Kur'an okumaktan maksat öğüt almaktır. Kur'an'ın, tüm insanlığa okumak (Kehf, 27.), ayetleri üzerinde düşünmek (Sâd, 29.) ve öğütlerine sınıksız tutunmak (Âl-i İmrân, 103.) gibi vazifeler yüklemesi, okumanın ve hatmin bütün bu amaçları gerçekleştirmek için yapıldığını göstermektedir. İşte hatim bütün bu kutsî amaçları gerçekleştirmek için yapılan yolculuğun adıdır. İslam dini, okumayı, irfana ve erdeme ulaşmak için bir araç olarak görür. Buna göre okumak düşünmeye, düşünmek de derin saygı ile birlikte öğütlere sınıksız sarılmaya götürmelidir.

En hayırlı yolculuk: Hatim

Hatim, Kur'an'ın orijinal metninin tamamını Fatiha suresinden nas suresine kadar yüzünden ya da ezbere okumaya denir. Kur'an'ın hatmedilmesi hadislerde "en hayırlı amel" olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu hadiste Peygamberimiz (s.a.s.) Kur'an'ı hatmeden kişiyi "bir yolculuğa başlayıp bitiren ve tekrar yolculuğa başlayan kimse" olarak nitelendirmiştir. (Tirmîzî, "Kırâât", 13.) Buna göre Kur'an'ı hatmeden kişi ayetler arasında kutlu bir yolculuğa çıkmıştır. Kimi zaman, Yusuf'la birlikte kuyudadır; kimi zaman Yunus'la balığın karnında. Kâh Musa ile birlikte Rabbine yakarır; kâh İbrahim olur, bilge cevaplarıyla tanrılık taslayana şaşırtır. Bu yolculuk o kadar kutludur ki,

okunan her ayette t   ler diken dikendir; derin bir saygı vardır g  n  llerde. Kişi, bütün gönlüyle Yaratan'a yönelmiş,     t almaktadır ilâhi kelamın her safhasından. Hani bir söz vardır: "Her yolculuk yeni bir sevdanın başlangıcıdır" diye.    te bu söz sanki Kur'an ayetleri arasında yolculuk yapan i  in söylenmiş, sanki onu anlatıyor. Musa ile Hızır kıssası alır götürür yolcuyla Rabbinin bilinmez sırlarına; Süleyman'ın hizmetine verilenler de bundan sonra kimseye nasip olmayacak bir h  k  mranlı  a. Bu yolculuk o kadar kutludur ki Musa'nın, "Rabbim bana göndereceğin her hayra muhtacım" (Kasas, 24) yakarışlarını hatmi yapan söylemektedir artık. Musa ile birlikte yakan odur. İbrahim'in ateşe atıldığında ateşin onu yakmadı  ını hissedenden odur. Kısacası o okudukça vahyin manevi gücü ile dipdiri kalan, aldığı feyizle etrafını aydınlatan ve Rabbine daha çok teslim olan kimsedir. Bu gerekçe ile Peygamberimizin, "Kur'an'ı ne kadar zamanda hatmedeyim" diyen sahab  ye öncelikle "bir ay" cevabını vermesi, Kur'an'ın ayetlerinin d    nerek ve anlayarak okunması mak-sadına yöneliktir. (Tirmiz  , "Kırâât", 13.)   yleyse hatmin en temel hedefinin, ayetler üzerinde d    nmek; Kur'an'ın     tleriyle manen diri kalmayı başarmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Peygamberimiz hatmin     günden az bir sürede bitirilmemesini istemiş, bu şekilde okuyanın Kur'an'dan bir şey anlamayaca  ına işaret etmiştir.

(Tirmiz  , "Kırâât", 13, 2949.)

Elbette ki Kur'an Hz. Peygamber'in okuduğu gibi okunmalıdır. Yüce Rabbimiz ondan Kur'an'ı "tert  l"   zere okumasını istemiştir. (Müzzemmil, 4) Bu nedenle tefsir usulc  leri, Kur'an'ın medlere, tecvide ve vakıflara riayet ederek tane tane okunmasının sünnet olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okuyuş Kur'an'ı anlama amacı için en uygun okuma biçimidir. (Suy  t  , el-  tk  n fi Ul  mi'l-Kur'an, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1996, I, 331, 332.)

Kur'an'ın "tert  l"   zere okunması hepimiz için olması gereken ideal okuyuş biçimidir. Bu şekilde bir okuyu  a sahip olmak biraz gayret gerektirir. Eksikliği olan kardeşlerimizin güzel okuyan bir hocadan ders almaları ya da Başkanlığımızın sitesinde yer alan Kur'an    reniyorum linkinden yararlanmaları uygun olur.

Kur'an'ın tecvitli okunması ana dillerinin Arapça olması dolayısıyla

Hiz. Peygamber ve sahabîlerinin uygulamasında zaten vardı. Kur'an'ın doğru biçimde telaffuzu ancak bu şekilde bir okuyuşla mümkün olabilir. Hadisler de bu şekilde okuyanları övmüş, onların "vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraber olduğunu" belirtmiştir. Hadis-i şerif Kur'an'ı tecvitli okuyamadığı hâlde zorlukla okumaya çalışanlara da iki kat ecir olduğunu müjdelemiştir. (Buhârî, "Tevhîd", 52.) Öyleyse öncelikle bir mümin, Rabbinin yüce kelâmını aslına uygun, doğru biçimde okuma gayreti içerisinde olmalıdır.

Kur'an lafız ve manası ile birlikte Allah'ın kelâmı olduğu için, ayetlerin Arapça'dan farklı kelimelerle ifade edilmesi Kur'an yerine geçmez, bu cümlelerle ibadet edilmez. Kur'an'ı "Kutsî hadis"ten ayıran yönlerden biri de budur. Bu özelliğinden dolayı Kur'an tarifinde, "okunmasıyla ibadet edilen" ibaresi yer almış ve namazdaki farz kıraatın ancak Kur'an ayetleriyle yerine getirilebileceği belirtilmiştir. (Meydânî, el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût 1993, I, 68.) Bu tanım, Kur'an'ın mealini yani Türkçe anlamını baştan sona kadar okumanın hatim olmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kur'an'ın me-

alinin okunarak anlaşılmasına yönelik bir çaba içerisinde olmak son derece önemlidir. Çünkü Kur'an kendisinin de ifade ettiği gibi anlaşılacak için indirilmiştir. (Rûm, 28.) O zaman bu çaba takdire şayandır. Rabbimiz bu çabayı sarf edenlere de mükâfatlarını verecektir. Ancak bu şekilde okuyuş teknik olarak "hatim" kabul edilmemiştir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus daha vardır ki, o da Kur'an'ın lafız yönünü önceleyip manayı ihmal etmektir. Kur'an okuyan bir müminin Rabbi ile baş başa olduğu, O'nunla konuştuğu düşünülürse, konuşulanları anlamamasının ne kadar büyük bir eksiklik olduğu ortaya çıkar. Öyleyse her iki tür eksiklik de giderilmeli, "zaten okuyuşum yanlış" ya da "okuduklarımın anlamını bilmiyorum" gerekçesi ile Kur'an'dan uzaklaşmamalıdır. Unutmayalım ki, bize düşen yapabildiğimizin en iyisini yapmaktır.

Kur'an'ın başından sonuna kadar okunarak hatmedilmesi Hz. Peygamber (s.a.s.)'e dayanır. Peygamberimiz (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.) her sene ramazan ayında o güne kadar inen ayetleri birbirlerine karşı-

lıklı olarak okumuştur. Bu uygulama Hz. Peygamber'in vefat edeceği dönemde iki defa yapılmıştır. (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 7.)

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı sürekli biçimde okuyarak hatim indirmeyi Rabbimizin en çok sevdiği amellerden biri olarak nitelendirmesi (Tirmîzî, "Kıraat", 13; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'an", 33.) hatmin müminler arasında da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bizler de üç ayların girdiği bu bereketli zaman dilimlerini Kur'an kıraatiyle değerlendirmeliyiz.

Kur'an'ın her harfine on sevap ile mükâfat verileceği hadislerde bildirilmiştir. (Tirmîzî, "Fezâilü'l-Kur'an", 16.) Bu müjde müminleri Kur'an ile daha çok meşgul olmaya yönlendirmiştir. Ancak daha çok okuyup daha fazla sevap alma düşüncesiyle Kur'an okurken çok seri olunmamalı ve tecvid kuralları da ihmal edilmemelidir. Bu nedenle hatim ve teravih namazlarında Kur'an'ın "hadr" usulü okunması, bu okuyuşta harflerin mahreçlerine dikkat edilmesi ve tecvid kurallarının zayi edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. (Ali Osman Yüksel, İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr, İFAV., İstanbul, 1996, s. 288)

Uzun soluklu bir yolculuk: Hatimle teravih

Hatimle teravih namazı kıldırmanın kökeninin Hz. Ömer (r.a.)'e kadar gittiği belirtilir. Hz. Ömer (r.a.) hicretin 14. senesinde teravih namazının cemaatle kılınmasını gerekli görmüş, bu konuda Übeyy b. Ka'b'ı imam tayin etmiş ve çevreye emirnameler yollamıştır. (İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., VII, 48, 49.) Hz. Ömer'in, kendisinin bu uygulamasını "güzel bir adet" olarak telakki etmesini "teşvik" olarak yorumlayan bilginler de mevcuttur. (Zebidi, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, (trc. Kâmil Miras), DİB., Beşinci Baskı, IV, 76.)

Sahih hadis kaynaklarında teravih namazının ilk defa Hz. Ömer döneminde hatimle kıldırıldığına dair çok açık bilgiler yer almamasına rağmen fıkıh kitaplarının terâvih namazlarıyla ilgili bölümlerin Übeyy b. Ka'b'ın mescitte teravih namazlarını hatimle kıldırıldığına dair genişçe malumat vardır. Bu nedenle fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde teravih namazını Kur'an-ı Kerim'i en az bir kere hatme derek kılmak sünnet kabul edilmiştir. (Aynî, el-Bidâye fi Şerhi'l-Hidâye, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1990, II, 666; Kâsanî, Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 276.)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in hatimle teravih namazı kıldırıldığına dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak fıkıh bilginlerinin pek çoğunun bunu sünnet kabul etmeleri, ilk hafız olan Peygamberimizin hatimle teravih kılması ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in bu uygulamayı cemaatle yaptırması bu konudaki kanaati de güçlendirmektedir. Sahabilerin sünnete uygun davranma konusundaki titizlikleri dikkate alındığında bu konunun kendi uygulamaları olmadığı da anlaşılabılır. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hatim ile teravihe devam etmesi, hatim ile teravih kıldırmanın sünnet olduğu şeklinde algılanmıştır. (Tahânevî, İ'lâü's-Sünen, İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye, Pakistan, 1415, VII, 75.)

Öte yandan hatimle teravih namazının Hz. Peygamber'in uygulamasında yer aldığını düşünmek Kur'an ve sünnete aykırı değildir. Zira Kur'an ile meşgul olmak bizzat Kur'an'ın emridir. Ancak kişi namazda kolayına geleni okumayı tercih edebilir. Çünkü herkes gücünün yettiği kadarıyla mükelleftir. Öyleyse teravih namazını hatimle kılmanın sünnet olduğunu dikkate alarak, bu sünneti ihya edebilecek güçlü hafızlar yetiştirmeli ve sünneti ihya edenler arasında yerimizi alabilmeliyiz. Fıkıh kitaplarının ifadesiyle, "Cemaatin tembelliğinden dolayı bu sünneti terk etmemeliyiz". (Aynî, Bidâye, II, 667.)

Hatimle teravih kılmanın binlerce yıldır devam eden ve dünyaya örnek olacak eşsiz bir uygulama olduğunu dikkate alarak, bu güzel geleneğe sahip çıkmalı, sağlam hafızlar yetiştirmenin gayreti içerisinde olmalıyız. Hatimle teravih namazı kıldırabilmek için çok sağlam bir hafız olmak gerekir. Hafızlık, Rabbimizin mübarek kelamının tümünün bin bir tekrarla hafızaya nakşedilmesidir. İlk hafızın Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğu; hafızların, Kur'an'ın günümüze kadar değişmeden gelmesinde büyük rol oynadığı dikkate alındığında, hafızların dinimiz ve toplum adına ne kadar büyük bir hizmeti üstlendikleri de anlaşılmış olur. Hafızlık eğitimi için ülkemizde ortalama yirmi dört ay ayrılmaktadır. Ama bu süre öğrencinin kapasitesine göre daha kısa da sürebilmektedir. Hafızlığın yapılış süreci kadar, sağlanması ve korunması da son derece önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) hafızlığın ilgi ile korunabileceğini, ilgilenilmediğin-

de hemen unutulabileceğini haber vermiş (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 23; Müslim, "Müsâfirin", 226.); Kur'an'ın hafızada korunmasına özen gösterilmesini istemiştir. (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 23; Müslim, "Müsâfirin", 231.) Peygamberimiz'in, içinde Kur'an'dan bir miktar bulunmayan kimseyi harap olmuş eve benzetmesi (Tirmîzî, "Fezâilü'l-Kur'an", 18; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'an", 1.) ve kendisine Kur'an verilen, onu gece gündüz okuyan kimsenin gıpta edileceklerden biri olduğunun belirtmesi (Buhârî, "İlim", 15, "Temenni", 5.) hafızlığın önemini göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Günümüzde hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Kur'an kursları vasıtasıyla verilmektedir. Başkanlığımız yasaların kendine verdiği bu görevi en iyi şekilde yapmaya çalışmakta, programların veriminin artırılması maksadıyla bilimsel verilerden de istifade etmektedir. Bütün bu teşebbüsler daha sağlam hafızların yetiştirilmesi ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'den kalan bu mirasın korunması içindir. Bizler de atalarımızın yaptığı gibi hafızlık müessesesine, hafızlarımıza ve hatimle teravih namazı kıldırarak gibi binlerce yıldır süren güzelliklerimize sahip çıkalım, bu değerlerimizin kıymetini toplum olarak bilelim.

Âmin Alayı

Yard. Doç. Dr. Mustafa Öcal
Uludağ Üniv. İlahiyat Fak.

Osmanlı devleti döneminde, ilk defa ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak bilinmeyen, 4-5 veya 6 yaşında 'sıbyan mektebi' veya 'mahalle mektebi' olarak bilinen okula başlatılan çocuklar için tören düzenlenirdi. İlâhiler okunarak ve 'âmin!' çekilerek icra edildiği için bu törene 'âmin alayı' denilirdi. Ancak, çocuk mektepte ilk derse Besmele ile başlatıldığı için 'besmeleye başlama' anlamına 'Bed-i Besmele Cemiyeti / Merasimi' de denilirdi.

Bu dönemde çocuklar genellikle dinen kutsal ve önemli kabul edilen kandil günlerinden birine denk getirilerek okula kayıt yaptırılırdı. Şayet mevsim itibarıyla kandil günleri denk gelmiyorsa çocuk pazartesi veya perşembe günlerinden birinde okula başlatılırdı.

Âmin alayı için hazırlık

Okula başlayacak çocuğun ailesi, bir-iki gün evvel mektebin hocasına haber gönderir, çocuğunu okula başlatmak istediğini bildirerek 'hazırlıklı olmasını' isterdi. Bunun üzerine hoca efendi, önceden kayıt yaptırmış ve öğrenime devam eden öğrencilerine; "Çocuklar, yarın âmin alayı var, hazırlıklı gelin," diyerek onları durumdan haberdar ederdi. Çocuklar da, -bunun ne demek olduğunu bildikleri için-

ertesi gün en güzel elbiselerini giyerek mektebe gelirlerdi.

Öte yandan erkek olsun kız olsun okula başlayacak çocuğun ailesinde de özel hazırlıklar yapılırdı. Hazırlıklar, elbette ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre olurdu. Eğer fakir, yoksul ve âmin alayı düzenleme imkânı olmayan bir aile ise, bir elif-ba / elif cüzü temin edilir, çocuğun elinden tutularak okula götürülür, hocanın eli öptürülerek kendisine teslim edilirdi. Bu şekilde çocuk okula başlamış olurdu.

Şayet aile az-çok varlıklı ise, ekonomik durumuna göre çarşı-pazar alış veriş yapılır, çocuk için yeni elbiseler diktirilir, ayakkabılar alınır. Çocuk kız ise saçlarına, erkek ise göğsüne elmaslar, incili nazarlıklar takarlar, ayrıca göğüslerine şallar, sırmalı, gümüş pullu cüz keseleri asarlardı.

Ayrıca bir taraftan ev temizliği yapılırken diğer taraftan da misafirlere ikram edilmek üzere yemekler, tatlılar hazırlanırdı. Bazı ailelerce ise hamam sefası ve eğlence düzenlenirdi.

İstanbul'da oturan aileler, amin alayından önce okula başlayacak çocuğu Eyüp Sultan'a, diğer bölgelerdeki aileler ise, yörede bulunan ve halkın itibar ettiği yerlere götürerek dua ederlerdi. Bu şekilde ön hazırlıklar tamamlanmış olurdu.

Merasimin icrası

Amin alayının icra edileceği gün mektebin hocası, en güzel elbiseleri ile gelmiş olan çocukları ikişerli olarak sıraya dizerdi. Okula önceden başlamış ve ilahiler öğrenmiş, sesleri güzel olan çocukları en öne alırdı. Onlar yüksek sesle ve koro hâlinde ilahiler okuyarak, arkadakiler de beyit aralarında yüksek sesle 'amin!' diye bağırarak neşe içinde yola koyulurlardı. Çocuğun ailesi tanınmış ise komşu okulların hocaları ile öğrencileri de törene davet edilirdi. Böylelikle daha kalabalık bir öğrenci grubu âmin alayına katılmış olurdu.

Âmin alayı eve doğru yaklaşırken, okula başlatılacak çocuk kapıya çıkarılır ve orada hazır bekletilirdi. Çocuğu gören ilahi ekibi başlardı ilâhi okumaya. Mesela;

Tövbe idelim zenbimize,
Tövbe ilallah, ya Allah.
Lütfunla bize merhamet eyle,
Aman Allah, ya Allah.
Âmin, amin!

Alay evin önüne gelince durur, hoca dua eder, arkasından herkes 'âmin!' derdi. Daha sonra çocuk, -tıpkı zamanımızda sünnet ettirilecek çocuklar için süslenen arabalar gibi- önceden süslenerek hazırlanmış at arabasına veya 'midilli' adı verilen kısa boylu ve sırtı geniş ata bindirilir okula doğru yola çıkılırdı.

Kafilenin önündeki kişi, atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile 'elif-bâ'yı / elif cüzünü, arkasındakiler ise çocuğun mektepte oturacağı minderle, okurken üzerine cüzünü koyacağı rahleyi taşırdı. Onun arkasında çocuğun oturduğu araba veya midilli, sonra ikişerli sıra hâlinde mektebin çocukları ile hocası yürürlerdi. Çocuğun ailesi ile davetliler ve halk kafilenin arkasında giderlerdi. Bu esnada ilahiler okunmaya ve âmin çekilmeye devam edilirdi. Mesela:

Allah Allah uludur,
Emrin tutan kuludur,
Müminlerin yoludur,
Amin, amin!
Allah, Allah rahim Allah,
Kerim Allah, diyelim hu,
Şefik Allah, aman Allah,
Yüce Allah, diyelim hu!..
Amin, amin!

Yahut:

Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu,
Çıkmış İslam bülbülleri,
Öter Allah deyu deyu.
Amin, amin!

Şehrin sokaklarında bu şekilde bir müddet dolaştırılan çocuk mektebe getirilirdi. Mektepte herkes yerlerine oturduktan sonra hocanın yardımcısı konumundaki kalfanın yardımıyla minder, rahle ve elif cüzü hocanın önüne konulurdu. Çocuk hocasının karşısında mindere oturur ve ilk dersini alırdı.

İlk derste hoca önce Eûzü-Besmele çeker, çocuğa da tekrar ettirirdi. Arkasından yüksek sesle söylediği; 'Rabbim, kolaylaştır güçleştirme, Rabbim (işimi) hayırla tamamına erdir' anlamındaki şu ifadeleri / duayı önce hoca söyler arkasından çocuk tekrar ederdi:

- Rabbi yessir,
- Rabbi yessir,
- Vela tu'assir,
- Vela tu'âssir,
- Rabbi temmim bi'l-hayr,
- Rabbi temmim bi'l-hayr,
- Âferin!

Sonra hoca rahlenin üzerinde açılmış olan elif cüzünün ilk sayfasındaki harfleri parmağıyla yahut özel olarak yapılmış hilâlin ucuyla göstererek okur, çocuk da onu tekrar ederdi:

- Elif, be, te, se...
- Elif, be, te, se...

Bazen de hoca sadece "elif" harfini okuyup, çocuğa da tekrar ettirdikten sonra;

"- Aferin, bugünkü dersimiz bu kadar," derdi.

Bu şekilde ilk dersini almış olan çocuk hocasının ve davetlilerin ellerini öperdi. Talebelerden birisi 'aşr-ı şerif' okur ve hocanın yaptığı dua ile tören sona ermiş olurdu.

Amin alayı, bazen sokaklarda bir müddet dolaştıktan sonra mektep yerine tekrar çocuğun evine gelir ve ilk ders orada verilirdi. Tören sonunda çocuğun ailesince hazırlanmış yemekler yenilirdi. Ayrıca, ailenin ekonomik durumuna uygun olarak hocaya, kalfaya, ilâhi okuyan ve âmin alayına katılan çocuklara hediyeler ve harçlıklar dağıtılırdı.

Okula başlayan, eğer bir tarikat şeyhinin yahut tarikatın önde gelen ve tanınmış birinin çocuğu ise, o zaman amin alayına tarikatın sancağı ile dervişler de katılır, ilahiler arasında kudümler, halîleler, mazharlar çalınır, zikirler çekilir ve tarikat âyini yapılırdı. Âmin alayı, son derecede renkli, zevkli ve heyecan dolu bir merasim olarak icra edilirdi. Bu merasimin arka planında asırların birikimiyle oluşmuş bir kültür, bir din ve dünya görüşü vardı. Yapılan tören, sıbyan mektebine başlama yaşına gelmiş çocukları okumaya heveslendirmesi bakımından son derecede önemli pedagojik ve psikolojik bir anlam ve değer taşımaktaydı. Çünkü mektep çağına gelmiş ve bu alayları seyreden çocuklar, okula başlayanlara hasret ve özlemle bakar, sıranın kendilerine de gelmesini cân u gönülden arzu eder, heyecanla o günün gelmesini beklerlerdi. Öte yandan çocuğu okul çağına gelmiş aileler de bir an evvel benzer törenle yavrularının okula başlamasını arzu etmekten kendilerini alıkoyamazlardı.

Yararlanılan kaynaklar:

- Osman Nuri Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, İstanbul 1971, C. I. s. 58-59.
- Ali Birinci, Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mekteb İlâhileri, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi; Bildiriler IV. Ankara 1982, s. 37-57.
- M. Şakir, Âmin Alayı, İTA, c. I. s. 786 -787; TA. C. II. s. 363.
- R. Ekrem Koçu, Âmin Alayı, İst. A. C. II. 1959, s. 783-790.
- İsmail Kara-Ali Birinci, Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri (Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler), Dergah Yay. İstanbul 2005.
- Ahmed Rasim, Falaka, İstanbul 1927, s. 51-60.
- Mustafa Öcal, Âmin Alayı, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3.

Bu Kur'an,
ayetlerini düşünsünler ve
akıl sahipleri
öğüt alsınlar diye
sana indirdiğimiz
mübarek bir kitaptır.

(Sâd, 29.)

...Bu Kur'an,
Rablerinin izniyle insanları
karanlıklardan aydınlığa,
mutlak güç sahibi ve
övgüye layık, göklerdeki ve
yerdeki her şey kendisine
ait olan Allah'ın yoluna
çıkarman için
sana indirdiğimiz
bir kitaptır...
(İbrahim, 1-2.)